

**HAILUODON KIRKKOKAIVAUSTEN RAHALÖYDÖT JA NIIDEN
KULUMINEN**

Marika Anttila

Oulun Yliopisto
Humanistinen tiedekunta
Arkeologian kandidaatintutkielma
29.5.2019
Ohjaaja: Risto Nurmi
Opponentti: Maria Sirkiä

SISÄLLYS

JOHDANTO.....	3
1. AINEISTO JA METODIT	4
2. HAVAINNOT JA TULKINTA	7
2.1. Löydetyt rahat.....	7
2.2. Rahojen ulkonäkö ja kunto	9
PÄÄTÄNTÖ	13
BIBLIOGRAFIA.....	16
LIITTEET.....	18

JOHDANTO

Hailuodon vanhan tuhoutuneen puukirkon valmistumisajankohdaksi on arvioitu sekä vuotta 1610 että vuotta 1620¹. Vuonna 1968 tämä vain muutamaa vuotta aikaisemmin restauroitu kirkko ja sen tapuli tuhoutuivat täysin tulipalossa.² Joitakin vuosia myöhemmin palaneen kirkon paikalla aloitettiin arkeologiset tutkimukset osana Suomen Akatemian ja Oulun yliopiston monitieteistä Hailuodon keskiaikaa käsittelevää yhteistyöprojektia. Oulun yliopiston historian oppiaine järjesti tuolloin arkeologiset kaivaukset kirkon paikalla kolmena peräkkäisenä kesänä vuosina 1985, 1986 ja 1987. Monenlaisten esinelöytöjen lisäksi kirkon paikalta maasta löydettiin varsin runsaasti erilaisia ja eri ikäisiä rahoja.³

Hailuodon kirkkokaivausten yhteydessä löytyneitä rahoja on tutkittu jonkin verran myös aikaisemmin. Raija Komulainen on tutkinut proseminaarityössään Hailuodosta löytyneitä brakteatteja⁴ ja Frida Ehrnsten on puolestaan käsitellyt Hailuodon rahalöytöjä pro gradu – tutkielmassaan osana laajempaa Suomen kirkkokaivauksia käsittelevää kokonaisuutta⁵. Aikaisempi tutkimus on keskittynyt lähinnä Hailuodosta löytyneisiin keskiaikaisiin rahoihin ja rahojen maahan päätyksen syihin⁶. Rahojen ulkonäköä ja kulumista ei ole aikaisemmin kovinkaan paljoa tutkittu. Rahojen ulkonäön ja kulumisen tutkimisella voidaan saada tietoa esimerkiksi siitä, miten rahaa on käytetty ja miten erilaisiin rahatyyppeihin on aikoinaan suhtauduttu.

Tässä tutkielmassa tarkastelen, millaisia kaksipuolisesti lyötyjä rahoja Hailuodon kirkkokaivausten yhteydessä on löydetty, miltä nämä rahat näyttävät ja miten ne ovat kuluneet tai säilyneet. Tutkimusaineistonani toimivat pääasiassa vuosien 1986 ja 1987 rahalöydöt. Käsittelem joltain osin myös vuoden 1985 rahalöytöjä. Keskeisimpinä tutkimusmenetelminä toimii vuosien 1986 ja 1987 rahalöytöjen mittaaminen ja punnitseminen sekä rahojen ulkonäön ja kunnan silmämääräinen havainnointi. Lisäksi olen jonkin verran vertaillut rahoja keskenään sekä tarkastellut niitä suhteessa tutkimuskirjallisuuteen.

Hailuodon kirkkokaivauksista löydetty rahat muodostavat kattavan ja monipuolisen tutkimusaineiston. Aineistoon kuuluvat rahat edustavat eri rahatyyppejä 1400-luvulta aina

¹ Petterson 1971, 8.

² Petterson 1971, 14; Wigren 1987, 23–24; Paavola 1991, 1–2.

³ Paavola 1991.

⁴ Komulainen 1989.

⁵ Ehrnsten 2012.

⁶ Esim. Paavola 1988; Komulainen 1989; Ehrnsten 2015.

1900-luvulle asti painottuen erityisesti 1600- ja 1700-luvuille. Lähes kaikissa aineistoon kuuluvissa rahoissa näkyy jonkinasteista kulumista. Siihen miten paljon tai millä tavoin raha on kulunut ovat voineet vaikuttaa esimerkiksi rahan ikä ja koko. Kulumisella on myös vaikutusta rahan ulkonäköön rahan lyöntiin liittyvien asioiden lisäksi.

1. AINEISTO JA METODIT

Raha on vaihdon väline, joka esiintyy nykyisin monenlaisessa muodossa⁷. Tavallisimmin raha esiintyy metallisina kolikoina tai paperisina seteleinä. Nykyisin kolikoiden ja seteleiden rinnalle on myös tullut uudenlainen virtuaalinen raha. Tässä tutkielmassa termillä raha käsitän vain kolikot. Kolikko on pieni esimerkiksi kullasta, hopeasta tai kuparista valmistettu ja muodoltaan yleensä pyöreä ja litteä raha⁸.

Hailuodon kirkkokaivausten yhteydessä tehtiin kaikkina kolmena vuonna varsin runsaasti rahalöytöjä. Ensimmäisenä kaivausvuonna kaivausten yhteydessä löydettiin 41 rahaa, toisena kaivausvuonna puolestaan 142 rahaa ja viimeisenä kaivausvuonna 229 rahaa. Yhteensä Hailuodon vanhan kirkon paikalta löydettiin siis 412 rahaa.⁹ Pohjanmaalla suoritetun kirkkokaivausten rahalöydöistä yli puolet muodostuu Hailuodosta löytyneistä rahoista¹⁰.

Suurinta osaa Hailuodon kirkkokaivausten rahalöydöistä säilytetään tällä hetkellä Oulun yliopiston arkeologian laboratoriossa. Näihin rahalöytöihin lukeutuvat vuosien 1986 ja 1987 rahalöydöt. Vuoden 1985 kaivausten rahalöydöt on puolestaan siirretty museovirastoon. Tämän vuoksi vuoden 1985 rahalöydöt jäävät tässä tutkimuksessa vähemmälle huomiolle ja keskityn tarkastelemaan enemmän vuoden 1986 ja 1987 rahalöytöjä.

Tutkielmani aineisto muodostuu näistä Hailuodon kirkkokaivausten yhteydessä kirkon paikalta tehdyistä rahalöydöistä. 412:stä rahalöydöstä aineistoon valikoitui kaiken kaikkiaan 387 rahaa, jotka käsittävät kaikki kaksipuolisesti lyödyt, enimmäkseen kokonaiset rahat. Pääasiassa keskityn kuitenkin vuosien 1986 ja 1987 rahalöytöjen muodostamaan 335:n rahalöydön ryhmään, johon kuuluvat kaikki mittaamani ja punnitsemiäni rahat. Vuoden 1985 rahalöytöjä käsittelen vain vähän, sillä näitä rahoja ei ollut mahdollista tutkia konkreettisesti

⁷ Tingström 1972, 7.

⁸ Tingström 1972, 7.

⁹ Paavola 1991.

¹⁰ Ehrnsten 2012, 42.

niiden saatavuuden vuoksi. Olen sisällyttänyt ne silti tutkielman aineistoon saadakseni paremman kokonaiskuvan rahalöytöjen yksiköistä, iästä ja määrästä.

Yksipuolisesti lyödyt brakteaattit, joita rahalöytöjen joukossa on 22¹¹, olen jättänyt aineiston ulkopuolelle, sillä tarkoitukseni on tutkia vain kaksipuolisesti lyötyjä rahoja ja lisäksi brakteaatteja on jo aikaisemmin tutkittu varsin kattavasti¹². Olen myös jättänyt aineiston ulkopuolelle hopearahan katkelman (KM 86088: 135) sekä sulaneeksi kuparirahaksi epäillyn löydön (KM 86088: 507) näiden epämääräisyyden vuoksi. En myöskään käsittele kahta kirkon raunioiden raivaustöiden yhteydessä löydettyä rahaa, neljänneskillinkiä ja äyriä, sillä ne eivät kuulu vuosien 1985, 1986 ja 1987 kaivauksiin¹³.

Kuten aikaisemmin mainitsin, aineistoon kuuluu eri rahayksiköiden rahoja 1400-luvulta aina 1900-luvulle asti (Liite 1). Erityisen paljon aineistossa on 1600- ja 1700-luvun rahoja. Rahayksiköistä suurimman ryhmän muodostavat eri suuruiset äyrit¹⁴. Yli puolet aineistoon kuuluvista rahoista on Kaarle XI:n aikaisia 1/6 äyriin kuparirahoja 1600-luvulta (Kuvat 1 ja 2).¹⁵ 1600-luvun 1/6 äyrit kuuluvatkin yleisimpiin Suomessa tehtyihin ruotsalaisiin kuparirahalöytöihin¹⁶. Loppuosa aineistosta muodostuu vaihtelevasta määrästä eri suuruisia killinkejä, kuusinaisia, penninkejä, aurtuota, taalereita, kopeekkoja ja pennejä.¹⁷ Löydettyjen rahojen joukossa on myös yksi hvid¹⁸. (Taulukko 1)

Suurin osa aineistoon kuuluvista rahoista on ruotsalaisia rahoja, joita on luultavasti lyöty eri puolilla Ruotsia, kuten Tukholmassa ja Avestassa.¹⁹ Aineistoon kuuluu myös muutama suomalainen penni sekä venäläinen kopeekka. Ainoa hvid on puolestaan Tanskasta²⁰ ja yksi 1 äyriin hopearaha Tallinnasta. Materiaaliltaan rahat ovat joko hopeaa tai kuparia. Kuparirahoja on aineistossa hopearahoja enemmän. Perinteisten pyöreiden rahojen lisäksi aineistossa on neljä neliskulmaista klippinkirahaa (Kuva 3).²¹

¹¹ Paavola 1991.

¹² Esim. Komulainen 1989.

¹³ Tuomi 1968.

¹⁴ Aineiston äyrit ovat ruotsalaisia kupari- ja hopearahoja (Glück ja Hesselblad 1955; Tingström 1972; Oravisjärvi 2016).

¹⁵ Paavola 1991.

¹⁶ Oravisjärvi 2016, 91.

¹⁷ Paavola 1991. Aineiston killingit ja taalerit ovat ruotsalaisia kuparirahoja, kuusinaiset, penningit ja aurtuat ruotsalaisia hopearahoja, kopeekat venäläisiä kuparirahoja ja pennit suomalaisia kupari- ja hopearahoja (Glück ja Hesselblad 1955; Tingström 1972; Oravisjärvi 2016).

¹⁸ Paavola 1988, 25. Hvid on tanskalainen hopearaha (Oravisjärvi 2016).

¹⁹ Glück ja Hesselbland 1955; Tingström 1972.

²⁰ Paavola 1988, 25.

²¹ Paavola 1991.

Aineistoon kuuluvien rahojen kunto on varsin vaihteleva. Lähes kaikki tutkitut rahat ovat jollain tavalla kuluneita, osa enemmän osa vähemmän. Olen luokitellut rahat kuntonsa perusteella kulumattomiin, vähän kuluneisiin, voimakkaasti kuluneisiin ja erittäin pahasti kuluneisiin. Kulumattomissa rahoissa kulumisen jälkiä ei ole nähtävillä. Vähän kuluneissa rahoissa kulumista voi nähdä vain vähän. Voimakkaasti kuluneissa rahoissa kulumista näkyy jo selvästi enemmän. Erittäin pahasti kuluneissa rahoissa kulumisen on puolestaan erittäin voimakasta ja raha on voinut kulua jopa tunnistamattomaksi. Suurin osa aineiston rahoista kuuluu vähän kuluneisiin tai voimakkaasti kuluneisiin rahoihin.

Taulukko 1. Hailuodon kirkkokaivausten rahalöytöjen jakaantuminen rahayksiköiden ja löytivuosien mukaan.

	1400-1500-luku	1600-luku	1700-luku	1800-luku	1900-luku
1 äyriä	1	19	70	-	-
2 äyriä	11	2	-	-	-
1/2 äyriä	7	5	3	-	-
1/4 äyriä	-	52	-	-	-
1/6 äyriä	-	135	14	-	-
8 äyriä	1	-	-	-	-
1/12 killinkä	-	-	-	5	-
1/4 killinkä	-	-	2	4	-
1/6 killinkä	-	-	-	1	-
4 penninkä	1	-	-	-	-
2 penninkä	1	-	-	-	-
Taaleri	-	-	4	-	-
Aurtua	3	-	-	-	-
1/2 aurtua	4	-	-	-	-
1 kopeekka	-	-	-	2	-
1/2 kopeekka	-	-	-	2	-
1/4 kopeekka	-	-	-	6	-
1 penni	-	-	-	9	2
25 penniä	-	-	-	-	1
Kuusinainen	4	-	-	-	-
Hvid	1	-	-	-	-

Taulukkoon on laskettu vain ne rahat, joiden yksikkö ja vuosiluku on tiedossa.

Kävin läpi yksitellen aineistoon kuuluvista rahalöydöistä kaikki ne, joita säilytetään Oulun yliopiston arkeologian laboratoriossa. Joitakin yksittäisiä rahoja tosin puuttui löytöjen joukosta, joten aivan kaikkia vuosien 1986 ja 1987 rahalöytöjä ei ollut mahdollista tässä tapauksessa tutkia. Käytin apuna rahoja läpikäydessäni Frida Ehrnstenin rahoista tekemiä taulukoita²² sekä kaivausten tutkimusraporttia²³. Mittasin rahat halkaisijaltaan ja paksuudeltaan

²² Ks. Liite 1.

²³ Paavola 1991.

millimetrin sadasosan tarkkuudella käyttäen digitaalista työntömittaa. Lisäksi punnitsin rahat digitaalisella vaa'alla gramman sadasosan tarkkuudella. Työntömitalla otetut mitat pyrin ottamaan mahdollisuuksien mukaan rahan keskikohdalta. Rahojen vaihtelevan kunnan ja muodon vuoksi mittaushetki saattaa kuitenkin vaihdella jonkin verran. Mittaustulokset olen merkinnyt taulukoihin (Liite 1). Tarkastelin aineistoon kuuluvia rahoja myös silmämääräisesti kulumien ja mahdollisten muiden jälkien ja merkintöjen varalta. Lisäksi tarkastelin aineistoa suhteessa tutkimuskirjallisuuteen.

Käsittelen vuosien 1985, 1986 ja 1987 rahalöytöjä yhtenä kokonaisuutena erottelematta kaivausvuosia toisistaan. Vuoden 1985 rahalöytöjä en kuitenkaan käsittele tarkastellessani rahojen mittoja ja kulumista, sillä nämä tiedot oli mahdollista saada tässä tapauksessa vain vuosien 1986 ja 1987 rahalöydöistä. Kaikki aineistoon kuuluvat rahat olen jaotellut muun muassa yksiköiden ja löytövuosien mukaan, jolloin esimerkiksi tiettyjen rahojen määrästä ja kulumisesta saa selkeämmän kuvan.

2. HAVAINNOT JA TULKINTA

2.1. Löydetyt rahat

Hailuodon kirkkokaivausten yhteydessä kirkon paikalta löydetyt rahat ovat saattaneet aikoinaan päätyä kirkon lattian alle maahan esimerkiksi uhraamisen seurauksena²⁴. Etenkin 1600- ja 1700-luvuilla yleistyi tapa haudata vainajat kirkon lattian alle. Myös Hailuodon kirkossa tämä tapa oli käytössä.²⁵ Kirkkoihin haudatuille vainajille saatettiin tarkoituksella uhrata ja pudottaa rahoja lattian välistä ja lisäksi arkkuihin saatettiin laittaa rahaa vainajan mukaan, kuten käy ilmi esimerkiksi Samuli Paulaharjun *Kuvauksia Hailuodosta* -teoksessa olevasta kertomuksesta.²⁶

On myös ajateltu, että rahoja olisi voinut päätyä vahingossa harvan lattian välistä maahan. Kuten on kuitenkin todettu Hailuodossa näin ei välttämättä ole käynyt.²⁷ Pienimpien aineistossa olevien rahojen kohdalla, joiden halkaisija on alle 20 mm ja paksuus alle millimetrin (Liite 1), lattian välistä vahingossa tipahtaminen voisi ehkä olla mahdollista. Suurin osa Hailuodon kirkkokaivausten yhteydessä löydetyistä rahoista on kuitenkin kooltaan suuria.

²⁴ Ehrnsten 2012; Herva et al. 2012.

²⁵ Paavola 1987.

²⁶ Paulaharju 1914; Herva et al. 2012.

²⁷ Ehrnsten 2012, 149; Herva et al. 2012, 297.

Suurimpien aineistossa olevien rahojen halkaisija saattaa olla jopa yli 30 mm ja paksuus yli 3 mm (Liite 1). On siis epätodennäköistä, että näin suurikokoiset rahat olisivat pudonneet lattian välistä vahingossa.

Hailuodon kirkkokaivausten yhteydessä löytyneiden rahojen lyöntivuodet jakaantuvat varsin pitkälle aikavälille. Vanhimmat aineiston rahat, 1/2 aurtuan hopearahat, on lyöty vuosina 1480–1503 ja kaikista nuorin aineiston raha on puolestaan vuonna 1921 lyöty 25 penniä. Loput aineiston rahoista ajoittuvat lyöntivuosiin näiden vuosien väliin. Aineistoon kuuluu myös joitakin rahoja, joiden lyöntivuosi ei ole tiedossa.²⁸ Joissakin tapauksissa raha voi olla niin kulunut tai merkinnät on voitu lyödä niin pahasti ohi, että vuosiluku ei siksi ole nähtävillä (Kuva 2).

Hailuodon kirkkokaivausten rahalöytöjä hallitsevat etenkin 1600- ja 1700-luvuilla lyödyt rahat (Liite 1). Jo pelkästään 1600-luvun rahoja on aineistossa 213. Ne muodostavat siis yli puolet aineistoon kuuluvista rahalöydöistä. 1700-luvun rahoja on myös löydetty varsin runsaasti, 93 kappaletta. 1600- ja 1700-lukujen rahoihin verrattuna 1400- ja 1500-lukujen ja 1800- ja 1900-lukujen rahoja on selvästi vähemmän. 1400- ja 1500-lukujen rahoja on aineistossa yhteensä 35 ja 1800-luvun rahoja 29. Kaikista vähiten on 1900-luvun rahoja, joita aineistossa on vain kolme.²⁹ (Taulukko 1)

Suomen kirkkoihin kohdistuvissa kaivauksissa juuri 1600- ja 1700-lukujen rahat ovat usein yleisimpiä rahalöytöjä³⁰. Ei siis ole mitenkään poikkeavaa, että näitä rahoja on löydetty eniten myös Hailuodossa. Mielestäni yksi selitys näinä vuosina lyötyjen rahojen suurelle määrälle voisi olla kirkkojen sisälle hautaamisen yleistymisen juuri 1600–1700-luvulla. Voisi ajatella, että koska kirkkoihin haudattiin paljon vainajia, myös rahojen uhrausperinne olisi ollut vilkkaimmillaan tuolloin.

Hailuodosta löytyneisiin 1600-luvulla lyötyihin rahoihin kuuluu eri suuruisia äyrejä. Selvästi suurin osa 1600-luvun rahoista, samoin kuin yli puolet koko aineiston rahoista muodostuu Kaarle XI:n aikaisista 1/6 äyrin rahoista. Myös Kristiinan aikaisia 1/4 äyrin rahoja on runsaasti.³¹ Nämä 1/6 ja 1/4 äyrin rahat eivät ole olleet arvoltaan kovinkaan suuria. Vainajille saatettiin antaa nimenomaan pieniarvoisia rahoja³². Arvoltaan suurempia rahoja ei

²⁸ Paavola 1991.

²⁹ Paavola 1991.

³⁰ Ehrnsten 2012, 16.

³¹ Paavola 1991.

³² Nurmi et al. 2009; Ehrnsten 2012.

luultavasti tahdottu uhrata niin innokkaasti kuin pieniarvoisia rahoja tai sitten suurempiarvoisia rahoja ei ehkä yksikertaisesti ollut tarjolla uhrattavaksi samalla tavalla kuin pienempiarvoisia rahoja.

1700-luvun rahat ovat aineistossa puolestaan hieman vaihtelevampia kuin 1600-luvun rahat. Vaikka myös 1700-luvulla lyödyt rahat muodostuvat pääasiassa eri suuruisista äyreistä, joukossa on myös muutama killinki ja taaleri. Suurimman osan näistä aineistoon kuuluvista 1700-luvun rahoista muodostavat Fredrik I ja Ulrika Eleonoran aikaiset 1 äyrin rahat (Kuva 4).³³

1800- ja 1900-lukujen rahoja on aineistossa selvästi aikaisempina vuosina lyötyjä rahoja vähemmän. 1800-luvulla lyödyt rahat muodostuvat eri suuruisista killingeistä, kopeekoista ja penneistä. 1900-luvulla lyödyt kolme rahaa ovat puolestaan 25 penniä ja kaksi 1 pennin rahaa. 1800- ja 1900-lukujen rahoista eniten on 1 pennin rahoja.³⁴ Syynä näiden vuosilukujen rahojen vähäisyydelle aineistossa voi olla esimerkiksi hautaustapojen muuttuminen. Vuonna 1822 kiellettiin virallisesti kirkkojen sisälle hautaaminen³⁵. Koska vainajia ei enää haudattu kirkkojen sisälle, alkoi rahojen uhraaminenkin vainajille luultavasti hiipua. Joltain osin tämä perinne ehkä kuitenkin jatkui myöhemminkin, sillä paikalta on löydetty myös näitä 1800- ja 1900-luvun rahoja.

Toinen 1800- ja 1900-luvulla lyötyjen rahojen vähäisyyteen vaikuttava tekijä voi olla kirkon remontti. Hailuodon vanhaan kirkkoon tehtiin suurempi korjaustyö vuonna 1756. Samalla uusittiin myös kirkon lattia.³⁶ Jo Hailuodon rahalöytöihin kohdistuvassa aikaisemmassa tutkimuksessa 1800- ja 1900-lukujen rahojen vähäisyys on yhdistetty tähän lattiaremonttiin³⁷. Kun kirkkojen alle ei enää haudattu vainajia ja lattiasta tuli luultavasti aikaisempaa tiiviimpi, rahoja ei ehkä enää koettu tarpeelliseksi uhrata tai uhraaminen ei enää kiinteän lattian vuoksi ollut mahdollista.

2.2. Rahojen ulkonäkö ja kunto

³³ Paavola 1991.

³⁴ Paavola 1991.

³⁵ Paavola 1987, 133.

³⁶ Wigren 1987.

³⁷ Esim. Paavola 1988, 23

Rahojen ulkonäköä ja kulumista tarkastellessani, siirryn käsittelemään vain kahden jälkimmäisen kaivausvuoden löytöjä. Näiden kahden kaivausvuoden rahalöydöt ovat lähes kaikki jollain tapaa hyvin yksilöllisen näköisiä. Aineistoon kuuluvat rahat edustavat eri yksiköitä ja ovat eri kokoisia ja muotoisia. Tämän lisäksi rahojen ulkonäköön on myös vaikuttanut niiden kuluminen ja muokkaus. Rahat ovat säilyneet hyvin eri tavoin riippuen eri ominaisuuksista. Lisäksi aineistoon kuuluu myös rahoja, joita on mitä todennäköisemmin tietoisesti muokattu. Tällaisia ovat esimerkiksi uudelleen lyödyt ja rei'itetyt rahat (Kuvat 4 ja 5).

Aineistoon kuuluvien 1400- ja 1500-luvuilla lyötyjen rahojen joukossa on muun muassa arvoltaan eri suuruisia äyrejä, aurtuoita, penninkejä ja kuusinaisia ja lisäksi kaksi klippinkirahaa.³⁸ 1400- ja 1500-lukujen rahat kuuluvat suurimmaksi osaksi voimakkaasti kuluneisiin rahoihin (Taulukko 2). Varsinkin reunat ovat monessa näissä rahoissa haurastuneet ja murtuilleet (Kuva 5). Tähän selityksenä voi olla rahan koko. 1400- ja 1500-luvulla lyödyt rahat ovat pienikokoisia ja ohuita. Joidenkin rahojen kohdalla rahan reunat vaikuttavat olevan rahan keskikohtaa ohuemmat, mihin luultavasti on vaikuttanut rahan lyöntitapa. Koska reunat ovat hyvin ohuet, ovat ne herkempiä murtuilemaan.

1600-luvun rahat ovat säilyneet hyvin eri tavoin (Taulukko 2). Jopa saman yksikön saman arvoisten rahojen säilymisessä ja kulumisessa voi olla suuria eroavaisuuksia. Esimerkiksi Kaarle XI:n aikaisten 1/6 äyrin rahojen joukossa on sekä vähän kuluneita, voimakkaasti kuluneita että erittäin pahasti kuluneita rahoja. Jotkin näistä rahoista ovat vääntyilleet, toiset hioutuneet, osan pinta on muuttunut karheaksi tai pahkuraiseksi ja osassa puolestaan on vain vähän kulumisen jälkiä. Koska näitä rahoja on aineistossa runsaasti, voi eri kulumistavat nähdä varsin hyvin.

1/2 äyrin rahat, joita aineistossa on vain muutama, ovat säilyneet 1600-luvun rahoista parhaiten. Suurin osa näistä rahoista on vähän kuluneita. 1/2 äyreissä esiintyy jonkin verran kulumista ja vääntymistä, mutta enimmäkseen ne ovat varsin hyväkuntoisia. Heikoimmin ovat puolestaan säilyneet Kristiinan aikaiset suurikokoiset 1/4 äyrin rahat, joita aineistossa on useita. Vaikka 1/4 äyrien joukossa on myös vähän kuluneita rahoja, suurimmaksi osaksi 1/4 äyrin rahat ovat kuitenkin voimakkaasti kuluneita tai erittäin pahasti kuluneita. 1/4 äyrit ovat usein vääntyneitä ja pinnaltaan muhkuraisia, karkeita ja epäselviä. Joidenkin rahojen kohdalla

³⁸ Paavola 1991.

lyöntimerkinnät voi erottaa vain vaivoin. Joidenkin 1/4 äyrien kohdalla reunasta on myös lohkeillut suuria paloja, mutta koska nämä rahat ovat varsin paksuja, ne eivät murtuile samalla tavalla reunoistaan kuin esimerkiksi 1400- ja 1500-lukujen rahat.

1600-luvun rahoihin kuuluvien 1/4 äyrien ja 1/6 äyrien ulkonäköön on myös vaikuttanut rahojen lyöntitapa. Varsin monet näistä 1/4 äyriin ja 1/6 äyriin rahoista on esimerkiksi lyöty selvästi ohi. Tämä ohi lyönti näkyy niin lyöntimerkintöjen jäljessä kuin myös rahan muodossa (Kuvat 1 ja 2). 1/4 äyriin ja 1/6 äyriin rahoissa yksi laita saattaa esimerkiksi olla tasainen ohilyönnin vuoksi (Kuva 1). Näitä rahoja on leimattu muun muassa valssaustekniikalla, jossa metallinauhaa viedään kahden leimarullan välistä, jotka painavat kuviot metallinauhaan. Tämän jälkeen painetut rahat leikataan metallinauhasta irti. Rullien liikahtaessa tai niiden huonossa asettelussa saattoi kuvio tulla rahan epätäydellisesti.³⁹ Tämä voisi selittää sen, miksi osa aineiston rahoista ei ole täysin pyöreitä tai miksi merkinnät ovat vinossa.

Myös aineistoon kuuluvien 1700-luvulla lyötyjen rahojen kunto vaihtelee (Taulukko 2). Nämä rahat vaikuttavat kuitenkin olevan paremmin säilyneitä kuin aikaisempien vuosien rahat. 1700-luvun rahoista useimmat ovat vähän kuluneita rahoja. Ne ovat kuluneet esimerkiksi hioutumalla yhdestä laidasta. 1700-luvun rahojen joukossa on myös joitakin voimakkaasti kuluneita rahoja.

Parhaiten säilyneitä 1700-luvulla lyötyjä rahoja aineistossa ovat taalerin, 1/2 äyriin ja 1/4 killingin rahat. Näitä rahoja ei ole aineistossa kovin montaa. Ne muutamat rahat, joita aineistossa on, ovat kuitenkin enimmäkseen vain vähän kuluneita. Ulrika Eleonoran ja Fredrik I:n aikaisista rahoista moni on puolestaan voimakkaammin kuluneita. Osa on esimerkiksi enemmän tai vähemmän hioutunut pinnaltaan. Yksi näistä rahoista (KM 86088: 38) on erittäin pahasti kulunut. Se on hioutunut molemmilta puoliltaan lähes täysin. Tällaisia erittäin pahasti kuluneita 1700-luvun rahoja on aineistossa kuitenkin varsin vähän.

1800- ja 1900-luvuilla lyödyt rahat ovat selvästi aineiston rahoista parhaiten säilyneitä. Nämä rahat ovat enimmäkseen joko kulumattomia tai vähän kuluneita (Taulukko 2). 1800- ja 1900-lukujen rahojen kuntoon saattaa ehkä vaikuttaa se, että nämä rahat ovat oletettavasti viimeisimpiä kirkon lattian alle päätyneitä rahoja. Ne eivät siis ole ehtineet olla maassa niin pitkään kuin toiset rahat.

³⁹ Tingström 1972, 33–35.

Taulukko 2. Hailuodon kirkkokaivausten rahalöytöjen jakaantuminen lyöntivuosien ja kulumisasteen mukaan.

	1400-1500-luku	1600-luku	1700-luku	1800-luku	1900-luku
Kulumaton	-	-	-	7	2
Vähän kulunut	11	98	65	18	1
Voimakkaasti kulunut	16	80	12	1	-
Erittäin pahasti kulunut	1	6	4	-	-

Taulukkoon on laskettu vain ne rahat, joiden vuosiluku on tiedossa.

Aineistoon kuuluu myös joitakin uudelleen lyötyjä rahoja. Uudelleen lyödyiksi rahoiksi olen tulkinnut rahat, joissa näkyy selkeämpiä tai hailakampia rahan nykyisiin merkintöihin varsinaisesti kuulumattomia kuvioita. Hailuodon kirkkokaivausten tutkimusraportissa mainitaan yksi uudelleen lyöty raha⁴⁰. Oman arvioni mukaan uudelleen lyötyjä rahoja on rahoissa näkyvien jälkien perusteella ainakin 15. On kuitenkin huomioitava, että joidenkin rahojen kohdalla uudelleen lyöntiä on varsin vaikea määrittää.

Kaikki uudelleen lyödyiksi arvioimani rahat ovat Ulrika Eleonoran ja Fredrik I:n aikaisia I äyrin rahoja 1700-luvulta. Näissä rahoissa saattaa viimeisimpien lyöntimerkintöjen lisäksi näkyä jälkiä vanhoista lyöntimerkinnöistä. Joistakin rahoista voi esimerkiksi erottaa vanhojen merkintöjen numeroita tai koristekuvioita (Kuva 4). Joidenkin rahojen kohdalla vanhat merkinnät saattavat näkyä vain vähän, esimerkiksi naarmumaisina jälkinä. Parhaiten vanhat lyöntimerkinnät näkyvät etenkin rahan reunoilla ja sileimmillä kohdilla.

Vuosina 1715–1719 leimattiin Kaarle XII:n toimesta taalereita, jotka tunnetaan myös nimellä ”hätäraha”⁴¹. Myöhemmin nämä hätärahat leimattiin uudelleen Ulrika Eleonoran ja Fredrik I:n 1 äyrin rahoiksi vuosina 1719–1720.⁴² Aineistoon kuuluvat uudelleen lyödyt rahat ovat enimmäkseen vuosilta 1719 ja 1720. Ajoituksen perusteella nämä 1 äyrin rahat voisivat olla alkuperäiseltä tarkoitukseltaan Kaarle XII:n hätärahoja. Lisäksi hätärahoiksi lyötyjen taalereiden lyöntimerkinnät vaikuttavat täsmäävät uudelleen lyödyissä rahoissa vielä näkyviin vanhoihin lyöntimerkintöihin.⁴³

⁴⁰ Paavola 1991.

⁴¹ Hätärahan tarkoituksena oli kasvattaa Kruunu rahavaroja valtion rahapulan aikaan. Hätäraha oli tavallaan vain väliaikainen raha, jonka Kruunu lunasti myöhemmin koko arvostaan takaisin. (Tingström 1972, 15-16)

⁴² Ehrnsten 2012, 20; Oravisjärvi 2016, 104.

⁴³ Oravisjärvi 2016.

Aineistoon kuuluu myös rahoja, joita on luultavasti tietoisesti muokattu tekemällä niihin reikiä (Kuva 5). Tällaisia rei'itettyjä rahoja on aineistossa neljä ja lisäksi yhdessä rahassa on reiän tekoon viittaava kuoppa. Kolmen reiällisen rahan muokkaus on mainittu myös kaivausten tutkimusraportissa⁴⁴. Rei'itettyt rahat ovat enimmäkseen pieniä ja ohuita, joten reikä on luultavasti ollut helppo tehdä niihin. Rahoihin tehty reikä saattaa olla muodoltaan epäsäännöllinen tai täysin pyöreä ja kooltaan se ei useinkaan ole suuri. Usein reikä on tehty lähelle rahan reunaa, jossa raha on ohuimmillaan.

Rei'itettyjä rahoja aineistossa ovat Kustaa Vaasan aikainen 4 penningin raha, kaksi Juhana III:n aikaista 2 äyrin rahaa sekä yksi Kaarle XI:n aikainen 1 äyrin raha. Toisessa 1 äyrin rahassa, joka on Kustaa II Aadolfin ajalta, on reikään viittaava kuoppa. Rahat ovat 1500- ja 1600-luvuilta. (Taulukko 3) Muun muassa Bertel Tingströmin sekä Jani Oravisjärven teoksissa on myös kuvia rei'itetystä rahoista. Näiden tiettyjen rahayksiköiden ja tiettyjen hallitsijoiden rahojen rei'ittäminen ei siis vaikuta olevan mitenkään poikkeuksellista.⁴⁵

Taulukko 3. Hailuodon kirkkokaivausten reiälliset rahat.

Päänro	Alanro	Hallitsija	Raha	Lyöntipaikka	Vuosiluku	Viite	Alk. nro.	halkaisija	paksuus	paino
86088	6	Kustaa Vaasa	4 penninkä	Svartsjö	1548	SM 209	234	17,32	0,89	0,68
86088	8	Juhana III	2 äyriä	Tukholma	1572–1592		243	25,31	1,37	2,81
86088	9	Juhana III	2 äyriä	Tukholma	1572–1592		499	25,98	0,93	2,26
87131	41	Kustaa II Aadolf	1 äyri	Tukholma	1613	SM 67	106	19,31	1,21	1,26
87131	95	Kaarle XI	1 äyri	Tukholma	1682	SM 235	375	18,15	0,65	0,86

PÄÄTÄNTÖ

Tässä tutkielmassa olen tarkastellut Hailuodon kirkkokaivauksista löytyneitä rahoja, niiden ulkonäköä, kulumista ja säilymistä. Suurinta osaa rahoista olen voinut tutkia konkreettisesti mittaamalla, punnitsemalla ja silmämääräisesti tarkastelemalla. Niitä rahoja, joiden kohdalla

⁴⁴ Paavola 1991.

⁴⁵ Esim. Tingström 1972, 91, 121; Oravisjärvi 2016, 91.

tämänkaltainen tutkiminen ei ole ollut mahdollista, olen tarkastellut lähinnä kaivausten tutkimusraportin kautta. Olen tarkastellut rahoja niin vuosilukujen kuin rahayksiköidenkin mukaan saadakseni parhaan käsityksen siitä, millaisia rahoja on lyöty minäkin vuonna, minkä vuoden rahat ovat aineistossa edustettuina ja missä kunnossa eri vuosina lyödyt rahat ovat.

Käydessäni rahalöytöjä läpi sain huomata, että Hailuodon kirkkokaivauksista löydetty rahat muodostavat monenkirjavan joukon erilaisia ja eri ikäisiä rahoja. Aineistossa on edustettuna useita eri rahayksiköitä. Toisia rahoja on aineistossa selvästi toisia enemmän. Pienempiarvoisia 1/6 äyreja on aineistossa huomattavan paljon, mikä osoittaa lattian alle päätyneen nimenomaan pieniarvoisia rahoja.

Aineistoon kuuluvia rahoja on myös lyöty eri vuosina. 1600- ja 1700-luvun rahojen suuri määrä aineistossa voi hyvinkin liittyä tuohon aikaan yleistyneeseen tapaan haudata vainajat kirkon sisälle. Hautaustapojen muuttuminen ja kirkon sisälle hautaamisen kieltäminen vähensivät mitä luultavimmin mielenkiintoa uhrata rahoja kirkon lattian välistä. Tämä voisi selittää 1800- ja 1900-luvulla lyötyjen rahojen vähäisyyden aineistossa.

Sain huomata, että aineistoon kuuluu hyvin monen näköisiä rahoja. Aineistoon kuuluvat rahat vaihtelevat hyvin paljon kooltaan. Joukossa on sekä pienempiä että suurempia rahoja. Eniten aineistossa on suurikokoisia rahoja, mikä tukee teoriaa rahojen tarkoituksellisesta pudottamisesta ja uhraamisesta. Lisäksi aineiston rahat ovat vaihtelevan muotoisia. Joukossa on niin pyöreitä, neliskulmaisia kuin epätarkan lyönnin aiheuttamia epätäydellisen pyöreitäkin rahoja.

Löysin myös rahojen joukosta joitakin muokattuja rahoja. Useammassa Ulrika Eleonoran ja Fredrik I:n aikaisessa rahassa näkyi merkkejä uudelleenlyönnistä. Lyöntijäljet erottuvat rahoista vaihtelevasti. Nämä uudelleen lyödyt rahat voivat lyöntivuoden ja vanhojen lyöntijälkien perusteella olla Kaarle XII:n aikoinaan lyöttämiä hätärahoja, jotka myöhemmin lyötiin uudelleen. Muutamassa aineiston rahassa oli myös pyöreä tai epäsäännöllisen mallinen reikä, joka vaikuttaa rahaan varsinaisesti kuulumattomalta. Reiät onkin luultavasti tehty rahoihin myöhemmin tarkoituksella.

Hailuodon kirkkokaivauksista löydetty rahat osoittautuivat myös vaihtelevan kuntoisiksi. Aineistossa on rahoja kulumattomista erittäin pahasti kuluneisiin asti. Vähän kuluneita ja voimakkaasti kuluneita on aineistossa kulumattomia ja erittäin pahasti kuluneita rahoja enemmän. Rahan iällä vaikuttaa olevan vaikutusta rahan kuntoon ja siihen, miten raha

on säilynyt. Vanhemmat rahat vaikuttavat olevan kuluneempia kuin uudemmat. Rahan koolla puolestaan vaikuttaa olevan vaikutusta rahan kulumistapaan. Pienet ja ohuet rahat ovat kuluneet eri tavoin kuin suuremmat ja paksummat rahat.

Hailuodon vanhan kirkon kaivauksista löydettyjen rahojen ulkonäön, kulumisen ja säilymisen tarkastelu on toki vain yksi näkökulma, josta näitä rahalöytöjä voidaan tarkastella. Jatkossa Hailuodon rahalöytöjä voisi ehkä tarkastella niiden sijainnin näkökulmasta eli miten ne ovat kaivauspaikalla sijainneet. Lisäksi voisi myös tutkia, mitä rahan kuluminen kertoo esimerkiksi ihmisten rahankäytöstä ja rahojen suhteellisista kiertoajoista. Tämän kaltainen tutkimus voisi jälleen tuoda uutta tietoa Hailuodon rahalöydöistä.

BIBLIOGRAFIA

Painamattomat lähteet:

Paavola, K. 1991: *Hailuodon kirkon arkeologiset tutkimukset vuosina 1985-1987*. Tutkimusraportti. Oulun yliopisto, Historian laitos: Oulu

Tuomi, R. 1968: *Selostus Hailuodon kirkon raunioiden raivaustöistä 19.-26.8.68*. Tutkimusraportti.

Tutkimuskirjallisuus:

Ehrnsten, F. 2012: *Mynten under golvet -en numismatisk arkeologisk studien om kyrkfynd i Finland*. Pro gradu -tutkielma. Helsingin yliopisto, filosofian, historian, kulttuuri ja taideaineiden laitos, arkeologian oppiaine

Ehrnsten, F. 2015: Lost, sacrificed or buried? A story of coins found under the church floor. *Mirator* 16:1/2015: 142–158

Glück, H. ja Hesselblad, C. G. 1955: *Årtalsförteckning över Svenska mynt med väderingspriser, Gustav Vasa-Gustav V 1521-1950*. M. C. Hirsch AB Förlag: Tukholma

Herva, V.-P., Nurmi, R., Symonds, J. 2012: Engaging with money in a northern periphery of early modern Europe, *Journal of Social Archaeology* 12:287/2012: 287–309

Komulainen, R. 1989: *Hailuodon brakteaatit*. Proseminaaritutkielma. Oulun yliopisto, Historian laitos, arkeologia

Nurmi, R., Kallio-Seppä, T., Kuokkanen, T. ja Ylimaunu, T. 2009: Uuden ajan alun kuparikolikot Pohjois-Suomessa -rahaa kuin roskaa? Ikäheimo, J. ja Lipponen, S. (toim.) *Ei kiveäkään kääntämättä. Juhlakirja Pentti Koivuselle*, 301–313

Oravisjärvi, J. 2016: *Opas Suomen rahalöytöihin*. Turun museokeskuksen julkaisuja 77. Turun museokeskus.

Paavola, K. 1987: Hailuodon kirkon arkeologiset tutkimukset. *Tapahtumia vuosisatojen varrelta: Hailuodon seurakunta 400 vuotta*, Wigren, H. E. (toim.) 128–137 Hailuodon seurakunnan julkaisuja n:o 1

Paavola, K. 1988: *Domus pro templo – Hailuodon kirkon varhaisvaiheet. Hailuodon keskiaika.* Julku, K., Satokangas, R. (toim.) 9–34. *Studia historica septentrionalia* 15. Pohjois-Suomen historiallinen yhdistys: Rovaniemi

Paavola, K. 1998: *Kepeät mullat. Kirjallisiin ja esineellisiin lähteisiin perustuva tutkimus Pohjois-Pohjanmaan rannikon kirkkohaudoista.* Väitöskirja. Oulun yliopisto, taideaineiden ja antropologian laitos sekä historian laitos, arkeologia.

Paulaharju, S. 1914: *Kuvauksia Hailuodosta.* Kansanvalistusseuran Toimituksia 167. Kansanvalistusseura: Helsinki

Petterson, L. 1971: *Hailuodon palanut puukirkko ja sen maalaukset.* Suomen muinaismuistoyhdistyksen aikakauskirja 73. Suomen muinaismuistoyhdistys: Helsinki.

Tingström, B. 1972: *Svensk numismatisk uppslagsbok -Mynt i ord och bild 1521–1972.* Numismatiska bokförlaget: Tulkholma

Wigren, H. E. 1987: *Yhteenvedo tapahtumista vuosisatojen varrelta. Tapahtumia vuosisatojen varrelta: Hailuodon seurakunta 400 vuotta.* Wigren, H. E. (toim.) Hailuodon seurakunnan julkaisuja n:o 1

Liitteet:

Liite 1. Hailuodon kirkkokaivausten rahalöydöt (elektroninen liitetiedosto)

LIITTEET:

Kuva 1: Kaarle XI:n aikainen 1/6 äyri 1600-luvulta (KM 86088: 341). Kuva: Marika Anttila

Kuva 2: Kaarle XI:n aikainen 1/6 äyri 1600-luvulta (KM 86088: 377). Raha on lyöty osittain ohi. Kuva: Marika Anttila

Kuva 3: Juhana III aikainen 8 äyrin klippinki 1500-luvulta (KM 87131: 620). Kuva: Marika Anttila

Kuva 4: Ulrika Eleonoran ja Fredrik I:n aikainen uudelleen lyöty 1 äyrin raha 1700-luvulta (KM 37131: 166a). Vanhojen lyöntimerkintöjen lehtiköynnöskuvio on näkyvässä rahan vasemmassa yläkulmassa. Kuva: Marika Anttila

Kuva 5: Rei'itetty Juhana III:n aikainen 2 äyrin raha 1500-luvulta (KM 86088: 499). Kuva: Marika Anttila